

סוציולוגיה

מעבר למעגלי החברה

פרקי הרחבה והעמקה

תואם לתכנית 30 האחוזים במסגרת הערכה פנימית

רונית אלעד ויגאל הראל



רכס

פרויקטים חינוכיים בע"מ

רונית אלעד ויגאל הראל

סוציולוגיה

מעבר למעגלי החברה

פרקי הרחבה והעמקה

תואם לתכנית 30 האחוזים במסגרת הערכה פנימית

© 2015 כל הזכויות שמורות

לרכס פרויקטים חינוכיים בע"מ ולמחברים

Printed in Israel 2015

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר, כל חלק שהוא מספר זה. שימוש מסחרי, מכל סוג שהוא, בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מן המו"ל.

רכס פרויקטים חינוכיים בע"מ

ת"ד 75 אבן יהודה 40500

טלפון 073-2550000 פקסימיליה 073-2550055

אתר המיקודים: WWW.MIKUDIM.CO.IL

כתובתנו באינטרנט: www.reches.co.il

E-mail: main@reches.co.il

עשינו כמיטב יכולתנו לאתר את בעלי הזכויות של כל החומר ממקורות חיצוניים. אנו מתנצלים על כל השמטה או טעות. אם יובא הדבר לידיעתנו נפעל לתקנו במהדורות הבאות.

רכס עושה כל שביכולתה כדי למנוע הופעת טעויות בספריה על אף זאת טעויות עלולות להופיע. כל טעות שתובא לידיעתנו תקבל מענה באתר מיקודים www.mikudim.co.il

מסת"ב 978-965-558-129-4 ISBN

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

תוכן העניינים

5	מבוא
7	פרק ראשון: מהי תרבות? קטגוריזציה
9	פרק שני: מיסוד ומוסדות חברתיים
9	א. הגדרה ומרכיבים
9	ב. תהליכי מיסוד
12	פרק שלישי: טקסים
12	א. מאפייני הטקס
12	ב. פונקציות של טקס
13	ג. טקסי מעבר
18	פרק רביעי: סטטוסים
20	פרק חמישי: יחסי תרבויות בחברות הטרוגניות
20	א. תרבויות-משנה
20	ב. מיעוט תרבותי
21	ג. דגמי מדיניות כלפי יחידות תרבותיות
22	ד. בעיות מפגש בין תרבויות ופתרונות
25	פרק שישי: ישראל חברה הטרוגנית
25	הצגת יחידות תרבותיות בחברה הישראלית באמצעות מאמרים
25	א. מה מאפיין את תרבות-המשנה של החרדים בישראל?
26	יישום נושאי לימוד מהספר "תרבות" לפי מאמרו של יורם בילו "ממילה למילה":
27	ב. מה מאפיין את תרבות המשנה של השומרונים בישראל?
31	פרק שביעי: מהם הגורמים לשינוי תרבותי?
31	הגורמים לשינוי תרבותי
33	פרק שמיני: כיצד חוקרים תרבויות? – תצפיות
33	א. תצפית רגילה (ישירה)
33	ב. תצפית משתתפת
34	ג. תצפית מונחית (ממוקדת)

- 37 פרק תשיעי: השוואה בין קבוצות**
37 מה הם הקריטריונים למיון קבוצות ומה הם סוגי הקבוצות השונים?
- 41 פרק עשירי: כיצד חוקרים קבוצות?**
41 א. עקרונות בשיטות מחקר
42 ב. מאפייני שיטת הניסוי
43 ג. יתרונות וחסרונות עיקריים של ניסוי המעבדה
- 46 פרק אחד-עשר: מה הם הגורמים להיווצרות של דפוסי משפחה שונים?**
46 א. מהי מודרניזציה?
47 ב. מאפיינים של משפחה מסורתית ושל משפחה מודרנית
- 51 פרק שנים-עשר: מהי מודרניזציה? העמקה באחד משני מאמרים לבחירה**
51 א. "יהודי אתיופיה במעבר בין-תרבותי"
52 ב. "המשפחה הערבית - מסורת ותמורה"
- 54 פרק שלושה-עשר: זכויות נשים וזכויות ילדים**
54 א. כיצד משפיעה אידאולוגיה שוויונית פוסט-מודרנית על מוסד המשפחה?
54 ב. זכויות נשים
56 ג. זכויות ילדים
- 60 פרק ארבעה-עשר: סוכני חברות**
60 המשפחה כסוכן חברות
- 64 פרק חמישה-עשר: המטרות של תהליך החברות**
64 א. המטרות של תהליך החברות
65 ב. "החידה הסינגפורית"
- פרק שישה-עשר: במה נבדלים תהליכי החברות בתוך החברה ובין חברות שונות?**
68 א. הקשר בין חברות לתרבות
69 ב. רבקה איזקוביץ: מגדר והסתגלות תרבותית בקרב צעירים עולים מחבר העמים
70 ג. תמר רפפורט: נערות ציוניות-דתיות תורמות ללאום

תלמידים ומורים יקרים,

בשנת הלימודים התשע"ה קבע משרד החינוך מדיניות חדשה כחלק מהרפורמה "ישראל עולה כיתה". בהתאם לרפורמה החדשה, פרסם הפיקוח על הוראת מדעי החברה הנחיות ללימוד סוציולוגיה. חוברת לימוד זו באה לתת מענה להנחיות אלה.

לפי מבנה הלימודים החדש במקצועות הלימוד, יש הבחנה בין נושאי לימוד המיועדים לבחינת הבגרות, והיקפם 70 אחוזים מכלל נושאי הלימוד המפורטים בתכנית הלימודים בסוציולוגיה, לבין נושאי לימוד שהיקפם 30 אחוזים, ומיועדים להערכה חלופית פנים בית-ספרית.

ספר זה מתמקד בנושאים המיועדים לציון הבית-ספרי, שהוא חלק מהציון הסופי בתעודת הבגרות.

הספר שבידכם כולל 16 נושאי לימוד, בהתאם למסמך המפורט שפרסם הפיקוח על הוראת מדעי החברה "תכנית הלימודים לחטיבה העליונה בסוציולוגיה, לתלמידים המתחילים את לימודיהם בכיתה יו"ד בשנת הלימודים תשע"ה". התכנית תקפה לנבחנים בבחינת הבגרות במועד קיץ תשע"ו.

ספר זה מקיף את הנושאים שנצבעו בהנחיות הפיקוח בצבע ירוק, ונקראו "נושאי הבחירה וההעמקה (30%)".

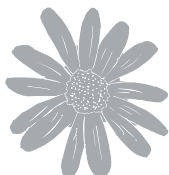
מבנה הספר:

כותרתו של כל אחד מ-16 הפרקים היא שם הפרק, כפי שפורסם בהנחיות הפיקוח על הוראת המקצוע.

חלקו הראשון של הפרק מפרט את חומר הלימוד הנדרש לפי תכנית הלימודים, ומבוסס על ספרי הלימוד המחייבים לפי משרד החינוך "סוציולוגיה: במעגלי חברה". כמו כן חלק זה כתוב בזיקה לספר המיקוד, המפרט את נושאי הלימוד ומיועד להכנה לבחינת הבגרות.

חלקו השני של כל פרק מפרט משימה לימודית אחת או יותר, ליישום נושאי הלימוד שבפרק ברוח עקרונות "הלמידה המשמעותית". התרגילים נועדו לסייע ללומדים בהפנמת נושאי הלימוד ביסודיות, בליווי חוויות לימודיות מגוונות וחדשניות. מקצתן כמשימה ללומד עצמאי, ומקצתן בקבוצות וגם במשימות כיתתיות.

כדי שהספר יהיה ידידותי ללומד, הוא בעל מבנה של חוברת עבודה, ואת רוב המשימות אפשר להשלים בפרקים עצמם ובצמוד לנושאי הלימוד. הודות לכך, החוברת בצירוף המשימות שהושלמו תשמש חלק עיקרי מהתלקיט ("פורטפוליו") שיוגש למורה להערכה.



מכיוון שהמשימות הלימודיות מגוונות, גם הערכת המורה תהיה מגוונת. המורה יוכל להיעזר במסמך: "חלופות בהוראה והערכה במדעי החברה – מסמך הנחיות והמלצות למורים – אוגוסט 2014".

אנו מאמינים כי ספר זה יביא לראייה מעמיקה ומרחיבה של הסוציולוגיה, ויעניק לתלמיד ולמורה כאחת חוויה לימודית מעשירה וייחודית.

בברכה,

המחברים



מהי תרבות? קטגוריזציה

בני האדם שונים זה מזה גם כשהם חלק מתרבות אחת. מכאן, שהתייחסותנו לתרבות כמערכת הומוגנית עלולה להביא אותנו לשגות כשאנו בוחנים מקרים פרטיים בתוך תרבות אחת. כך, למשל, נוכל לומר כי בחברה הישראלית-יהודית, מרבית המשפחות מוקמות באמצעות טקס נישואין דתי, מה גם שחוקי המדינה מכירים רק בנישואין דתיים (בכל הדתות). בכל זאת, יש זוגות הבוחרים לחיות יחד ואף להביא ילדים לעולם ללא טקס נישואין כלל. ברור שבחירתם זו אינה מוציאה אותם מהגדרה של "משפחה" או משייכות לחברה הישראלית.

אם כן, כיצד ניתן להסביר את נטייתנו להכללות לגבי תופעות חברתיות ותרבותיות – גם כשהכללות אלו סותרות מקרים מסוימים?

בני האדם מנסים למיין תופעות לקטגוריות, ובכך הם מקלים על הצורך המתמיד בלמידה. נטייה זו נקראת **קטגוריזציה**. הכללה מסוג זה מאפשרת לנו לבחון תרבויות כמבנים הומוגניים אחידים. קל לנו להתייחס לתרבותם של יהודים-חרדים בישראל כאילו היא עשויה מקשה אחת, אך אם נבחן תרבות-משנה זו לעומק נגלה כי החברה החרדית היא מגוונת ביותר ומורכבת מיחידות תרבותיות מובחנות ושונות.

מה אנו מרוויחים מנטייתנו לקטגוריזציה? לקטגוריזציה כמה יתרונות: (א) חשיבה באמצעות קטגוריות מקלה על החשיבה; (ב) חשיבה כזו חוסכת זמן וכן את הצורך להתעמק בהכרת בני אדם או פרטים אחרים; (ג) חשיבה כזו מוסיפה סדר לעולמנו. אנו מייעלים את מגעינו החברתיים, שכן בשל נטייתנו לקטגוריזציה יש לנו דימויים מגובשים למדי על התופעות החברתיות שסביבנו. אם, למשל, הזמנו רופא לביקור בית, אנו יודעים כיצד לפנות אליו, מה מותר לו ומה אסור לו לעשות, והדבר אינו תלוי באישיותו המיוחדת של הרופא אלא בעמדות שיש לנו כתוצאה מניסיוננו לגבי רופאים בכלל. בכך חסכנו זמן – הן את הזמן שלנו והן את זה של הרופא; התקשורת בינינו תהיה יעילה יותר, ונחוש ביטחון לפני המפגש שכן נעריך שאנו יודעים כיצד לנהוג.



מהי תרבות? - קטגוריזציה

אסיאה לימודית 

כתבו שלוש בדיחות על בני אותה תרבות (למשל בני אותה עדה).
הסבירו את קיומה של קטגוריזציה המשתקפת בשלוש הבדיחות.
בדיחה מספר 1:

בדיחה מספר 2:

בדיחה מספר 3:

המסקנה הסוציולוגית שלי בעניין קטגוריזציה:



פרק שני:

מיסוד ומוסדות חברתיים

א. הגדרה ומרכיבים

מוסדות חברתיים הם תת-מערכות חברתיות המאורגנות כדי לענות על הצרכים הבסיסיים של בני האדם ולתרום לגיבוש החברה וליציבותה. דוגמאות למוסדות חברתיים: מוסדות הקשורים בחינוך, במשפחה, בדת, בכלכלה, בפוליטיקה, במדע, בצבא, ברפואה, בחוק ובתקשורת. כל מוסד כולל את הארגונים והקבוצות בתרבות המנהלים את התחום ומשתייכים אליו. בכל ארגון או קבוצה כאלה יש חלוקה לסטטוסים או לתפקידים שפועלים בהתאם למסגרת מוגדרת של ערכים ונורמות הרלבנטיים לאותו תחום.

בכל התרבויות קיימים אותם מוסדות חברתיים, אולם תכניהם משתנים על פי השוני בצרכים החברתיים של בני התרבויות השונות ועל פי הדרך שבה בחרו לספק צרכים אלה.

דוגמה למוסד חברתי

מוסד התקשורת עונה על צורך של האדם בצריכת מידע רלבנטי אודות פעילותן של רשויות השלטון.

בעלי סטטוס הפועלים במוסד זה: עיתונאים, קוראים, עורכים.

קבוצות נכללות: אגודת העיתונאים, עורכי החדשות.

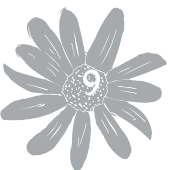
ארגונים: עיתון "הארץ", עיתון "מעריב", עיתון "ידיעות אחרונות".

ערכים אפשריים ומקובלים שניתן למצוא במסגרת המוסד: מעורבות חברתית, פיקוח חברתי ומוסדי.

נורמות הנגזרות מערכים אלה: פרסום מידע על עבריינויות פליליות, אידאולוגיות ושלטוניות, ניתוח תופעות חברתיות

ב. תהליכי מיסוד

תהליך של גיבוש מרכיביו של מוסד מכונה "**תהליך מיסוד**". כאשר סביב צורך חברתי מסוים – למשל: העברת ידע לצעירים – מתמסדים כמה מרכיבי תרבות כמו ערכי הישגיות, נורמות של קבוצות למידה ומסגרות מארגנות כמו בתי ספר ומשרד חינוך ממשלתי, ניתן לומר שנוצר מיסוד. תהליך מיסוד בנוגע למרכיב תרבותי אחד אינו יוצר מוסד.



דוגמה למיסוד של נורמה

נורמה חדשה הנקלטת בתרבות עוברת "תהליך מיסוד". במסגרת התהליך, ההתנהגות החדשה חוזרת על עצמה עד שהיא מקבלת אישור חברתי ומתקבלת כמובנת מאליה – כ"עובדה בשטח". לדוגמה: בשכבה באחד מבתי הספר התיכוניים בארץ התבטל בשנה מסוימת הטיול השנתי. אחת הכיתות בשכבה נטלה יוזמה וארגנה טיול שנתי פרטי. כיתה מקבילה התלהבה מהרעיון וארגנה גם היא טיול משלה. לאחר מכן התכנסה הנהלת השכבה, והחליטה שכל כיתה תארגן טיול שנתי על פי צרכיה ורצונותיה. הרעיון היה מוצלח, וכל כיתה התאימה את הטיול לאופייה הייחודי. לאחר שנה הוחלט להמשיך במסורת ולמעשה המנהג כבר לא הופסק. זוהי דוגמה להצלחתו של תהליך המיסוד ולהשרשתה של נורמה חדשה באותו בית ספר.

ייתכן גם מצב שבו ייכשל תהליך המיסוד. נניח חברת היי-טק שבה עובדים עד השעות המאוחרות של הלילה, שני עובדים בחברה החליטו שמעבר למשימת העבודה המשותפת חשוב להם לטפח יחסים חברתיים נעימים. הם ניסו למסד נורמה שבכל יום הולדת של אחד העובדים חבריו יאפו לו עוגה ויחגגו עמו במקום העבודה כחצי שעה בשעות הערב. לאחר שנחגגו שני ימי הולדת ונאפו שתי עוגות, התעייפו העובדים מהמנהג החדש והפסיקו לחגוג. תהליך המיסוד נכשל.

בבואכם לנתח מוסד חברתי הקפידו להתייחס לכל מרכיביו: ערכים, נורמות, סטטוסים, תפקידים, קטגוריות חברתיות, קבוצות וארגונים. כל אלה יחד מסדירים תחום חיים מסוים ועונים על צרכיו.

בשפה הסוציולוגית אנו מבחינים בין מוסד חברתי לבין ארגון (פורמלי או ארגון ביורוקרטי) כמו בית ספר, משטרה או בית חולים.

